

การส่งเสริมสุขภาพชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี Promotion of Community Health Through Viriyabarami Leader of Farmer

สรรเพชร เพียรจัด, จารินี ม้าแก้ว, สิทธิพงศ์ คำเจริญ
Sanpech Phiencad, Jarinee Makaew, Sithtipong Cajarean
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Buriram Rajabhat University
E-mail: sanpet644@gmail.com

ได้รับบทความ: 14 พฤษภาคม 2562; แก้ไขบทความ: 4 มิถุนายน 2562; ตอรับตีพิมพ์: 6 มิถุนายน 2562
Received: May 14, 2019; Revised: June 4, 2019; Accepted: June 6, 2019

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา สถานการณ์ และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2) สร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาพชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี 3) ทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาพชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี กระบวนการดำเนินการแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างเป็นเกษตรกรชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 398 ครอบครัว เก็บข้อมูลโดยแบบสำรวจสถานการณ์และปัญหาการทำการเกษตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย ร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการปลูกพืชผักกินเองทำให้สุขภาพดีไม่ได้รับสารพิษ การเลี้ยงสัตว์สามารถขยายกิจการให้ใหญ่โตเจริญรุ่งเรืองได้ และ การมีภาระหนี้สินเกิดจากค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ระยะที่ 2 ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ประเมินความเที่ยงตรงโครงสร้างหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน แก้ไขปรับปรุงแล้วจัดประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อรับรองหลักสูตร ผลการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ มีความเหมาะสมรายชื่ออยู่ในระดับเห็นด้วย ($\bar{x} = 3.86$ SD. = 0.09) โดยรวมสอดคล้องมีค่า IOC = 0.64 ทำให้ได้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาพชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี มีการพัฒนาทั้งหมด 5 ด้าน ระยะที่ 3 ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และมีการทำการวิจัยเชิงการทดลองและเปรียบเทียบผล กลุ่มทดลองได้แก่ ผู้นำเกษตรกรในตำบลหนองจิก จำนวน 30 คน พบว่า หลังการฝึกอบรมผู้นำเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติ และพฤติกรรมทำการเกษตรตามปัจจัยทั้ง 5 ด้าน โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: การส่งเสริม, สุขภาวะชุมชน, ผู้นำเกษตรกร, วิริยะบารมี

Abstract

This research aimed to 1) study the predicament and problems of agriculture in Nong Chik, Borrabue district, Mahasarakham province from the past to the present, 2) create the curriculum on promotion of community health through viriyabarami leader of farmers, 3) implement the curriculum on promotion of community health through viriyabarami leader of farmers. The research procedures were divided into 3 stages. The first stage is the quantitative research. The samples consisted of 398 agriculturists' families. The research instruments were questionnaires and descriptive analyzing to explain the information. The used statistics were mean, percentage and standard deviation. The most agriculturists think that their own planting can caused the good health without the toxins. They have average score in the level. In the animal husbandry, the agriculturists found husbandry can be expanded to the greater prosperity. The second stage used the quantitative research and the qualitative research. The curriculum evaluated the accuracy in the structure by 5 experts and connoisseurship by 5 experts for support the curriculum. There had the suitability value for each topic in the agreeable level from consideration of experts ($\bar{X} = 3.86$ $SD. = 0.09$) with IOC = 0.64. The developing of diligence virtues agriculturists leaders for healthy life course have 5 parts. In the third stage used the quantitative research, the qualitative research and used the experiment research for compared the result. The experimental groups were the agriculturists leaders in Nong Chik sub-district with 30 persons. The research results showed that knowledge, the attitude and the practice of the diligence virtues agriculturists leaders for healthy life.

Keywords: Promotion, Community Health, Viriyabarami, Leader of Farmers

1. บทนำ

การส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่ให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ การพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

และการประเมินครึ่งแผน 11 ปี 2557 ยุทธศาสตร์ที่ 2 คือการพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาคน โดยส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชน และ ยุทธศาสตร์ที่ 3 เพิ่มศักยภาพทางการเกษตรให้คงไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ สร้างความมั่นคงด้านอาหารและส่งเสริมพฤติกรรมกรบริโภคอย่างเหมาะสม และยุทธศาสตร์ที่ 6 จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยมุ่งพัฒนาองค์ความรู้เครื่องมือและชุมชน ในการบริหารจัดการเพื่อให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ โดย มุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มศึกษาที่ ชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จากการศึกษาท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชน พบว่า พื้นที่ชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลักโดยมีพื้นที่เกษตรทั้งหมด 24,277 ไร่ และจำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรจำนวน 4,622 คน โดยมีการปลูกข้าว จำนวน 2,357 ราย ปลูกมัน จำนวน 1,246 ราย และปลูกอ้อย จำนวน 1,076 ราย (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองจิก, 2558) สถานการณ์ในท้องถิ่น พบว่า ผู้คนใช้ความผูกพันในระบบเครือญาติเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม เริ่มมีความเบี่ยงเบนคุณค่าที่แท้จริงของความผูกพัน เครือญาติกลายเป็นโจทย์ของการพัฒนาเพื่อประโยชน์ของคนเฉพาะกลุ่มเครือญาติตกเป็นจำเลยของสังคม จึงมีแนวคิดฟื้นฟูคุณค่าแห่งเครือญาติให้เป็นเครือข่ายงานพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้หลักธรรม วิริยะบารมี เป็นแนวประยุกต์และเคลื่อนตัวภายใต้ เครือข่ายวิริยะบารมีในพื้นที่ชุมชนหนองจิก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558

จากการศึกษาสถานการณ์ในพื้นที่ท้องถิ่น ทำให้ค้นหาและพบกลยุทธ์ในการพัฒนาผู้นำในท้องถิ่นได้ จึงกำหนด “พื้นที่บ่มเพาะความรู้ชุมชน” เป็นสถานที่จัดอบรมให้คนในชุมชน โดยจัดตั้ง “เครือข่ายวิริยะบารมี” เพื่อเป็นพื้นที่บ่มเพาะความรู้ชุมชนศูนย์ถ่ายทอดองค์ความรู้ของคนทุกช่วงวัย บนกิจกรรมการพัฒนาท้องถิ่นภายใต้ความถูกต้องและเป็นธรรมพัฒนากระบวนการและส่งเสริมศักยภาพและองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนโดยกระบวนการบ่มเพาะความรู้อยู่บนรากฐานของระบบเครือญาติ เป็นการศึกษาสถานการณ์ในพื้นที่เป็นตัวตั้งโดยคำนึงถึงภูมิสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ให้มีทิศทางการพัฒนาบนฐานความคิดด้านสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต เป็นหลักการพัฒนาชุมชนแบบผสมผสานอย่างต่อเนื่องระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักพุทธธรรมและการจัดการความรู้ (ประภัศสร ปริเอี่ยม, 2556) “การส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี” สามารถปรับเปลี่ยนสภาพปัญหาของชุมชนตำบลหนองจิก ใช้การพัฒนาผู้นำที่เกิดจากผูกพันในการสร้างเครือข่ายของชุมชนโดยอาศัย เครือญาติ และบารมีระดับครัวเรือน ชุมชน เป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเพื่อประเมินความเสี่ยง และสร้างความมั่นคงของผู้คน เครือญาติ และสังคม ตลอดจนให้ความร่วมมือ ในการสร้างเครือข่ายที่มั่นคงสามารถตอบโจทย์ ต่อชุมชนจนกลายเป็น ชุมชนที่มีสุขภาวะดีทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และภูมิปัญญา ส่งผลให้เกิดพลังของชุมชนที่

จะเป็นตัวอย่างขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นในชุมชนอื่น ๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมีต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา สถานการณ์ และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อสร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี
3. เพื่อทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในลักษณะของการวิจัยและพัฒนา ดำเนินการโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

3.1 การวิจัยระยะที่ 1 ศึกษา สถานการณ์ และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร คือ ชาวบ้าน ผู้นำผู้นำเกษตรกรชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

2. กลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มประชากรในการตอบแบบสอบถาม คือ ผู้นำชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ทั้งหมด 20 หมู่บ้านรวม 398 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แก่ แบบสำรวจสถานการณ์และปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นแบบสำรวจที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมา จากงานวิจัยของรัตติกรณ์ จงวิศาล (2549: 71) แบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ลักษณะทางประชากร ตอนที่ 2 แบบสำรวจสถานการณ์และปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีด้านการปลูกพืชผัก ด้านการเลี้ยงสัตว์ ด้านภาระหนี้สิน แบ่งเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ตอนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสำรวจสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ได้แก่ สำรวจสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ส่วนแบบสำรวจสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตร ผู้วิจัยได้ทำการ

สำรวจความคิดเห็นจากชาวบ้านตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยรวบรวมข้อมูล ผ่านผู้นำชุมชนทั้ง 20 หมู่บ้านเป็นการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลทั้งสิ้นประมาณ 2 สัปดาห์และติดตามแบบสอบถามอีก 2 สัปดาห์ รวมระยะเวลาในการเก็บข้อมูลทั้งสิ้นประมาณ 4 สัปดาห์

การวิเคราะห์ข้อมูล

แบบสำรวจสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิกอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามตรวจสอบความสมบูรณ์และถูกต้องของแบบสำรวจ กำหนดรหัสและตรวจให้คะแนนแบบสำรวจเป็นรายข้อตามเกณฑ์การให้คะแนนกำหนด (ยุทธ ไถยวรรณ, 2551: 46) นำค่าเฉลี่ยที่ได้ไปเทียบกับเกณฑ์แปลความหมายค่าเฉลี่ย (บุญชม ศรีสะอาด, 2543: 100) คะแนนเฉลี่ยความเหมาะสมตั้งแต่ 3.41 ขึ้นไป ถือว่าความจำเป็นจะนำไปสร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ชุมชนได้

3.2 การวิจัยระยะที่ 2 การสร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี

กลุ่มเป้าหมาย

การประเมินหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี เป็น ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ได้แก่ รศ.ดร.สุทธิพงศ์ หกสุวรรณ รศ.ดร.ฉลาด จันทรมบัติ ดร.นรภัทร น้อยหลบลาว รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ และ ดร.เสฐียรพงศ์ ศิวินา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างและพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ แบบประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของร่างหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับผู้เชี่ยวชาญ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบร่างหลักสูตรฝึกอบรม ซึ่งผู้วิจัยสร้างและพัฒนาจากแบบประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของร่างหลักสูตรฝึกอบรมของข้อเพชร เบ้าเงิน (2552) แบ่งเป็น 4 ตอน คือลักษณะทางประชากร ตอนที่ 2 แบบประเมินความเหมาะสม ตอนที่ 3 แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ทั้ง 5 ด้าน ตอนที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เป็นแบบสอบถามปลายเปิด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การกำหนดวัตถุประสงค์ของการสร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี เป็นขั้นตอนที่ต้องทำต่อเนื่องจากการหาความจำเป็นในสร้างหลักสูตร ซึ่งก่อนที่จะกำหนดวัตถุประสงค์ของการสร้างหลักสูตร เพื่อช่วยในการกำหนดวัตถุประสงค์ให้เอื้ออำนวยเป็นประโยชน์ต่อการฝึกอบรมมากขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

โดยการนำค่าเฉลี่ยความเหมาะสมที่คำนวณได้ไปเทียบกับเกณฑ์ที่ผู้วิจัยตั้งไว้ ซึ่งความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 3.41 ขึ้นไป ถือว่าร่างหลักสูตรฝึกอบรมมี

ความเหมาะสมคะแนนที่กำหนด (ยูทธ ไกยวรรณ, 2551: 46) ถ้าดัชนีความสอดคล้องมากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 ถือว่าเนื้อหาต่าง ๆ ในร่างหลักสูตรมีความสอดคล้องอยู่ในเกณฑ์ใช้ได้

3.3 การวิจัยระยะที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มเป้าหมาย

คือ กลุ่มผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมีตำบลหนองจิก ได้จากผู้นำเกษตรกรตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้ผ่านการคัดเลือกตามเกณฑ์ จำนวน 30 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบทดสอบความรู้ความเข้าใจ แบบวัดเจตคติและแบบวัดพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี เป็นแบบวัดที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้น ซึ่งแบบวัดแบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 แบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรโดยใช้การส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตอนที่ 2 แบบวัดเจตคติต่อการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ ตอนที่ 3 แบบวัดพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบทดสอบความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมการทำการเกษตรของคนในชุมชนโดยเก็บแบบทดสอบความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรของคนในชุมชน ตรวจสอบให้คะแนนแบบทดสอบความรู้การทำการเกษตรของคนในชุมชนเป็นรายชื่อตามเกณฑ์การให้คะแนนที่กำหนด เก็บแบบวัดเจตคติเกี่ยวกับการทำการเกษตรของคนใน เก็บแบบวัดพฤติกรรมการทำการเกษตรของคนในชุมชน ตรวจสอบให้คะแนนพฤติกรรมการทำการเกษตรของคนในชุมชนเป็นรายชื่อ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด และค่าสูงสุด
2. เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมการทำเกษตรแบบเครือข่ายวิริยะบารมีก่อนและหลังการฝึกอบรม สถิติที่ใช้ ได้แก่ สถิติทดสอบที (t-test)

4. สรุปผลการวิจัย

สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. ศึกษา สถานการณ์ และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า **ด้านการทำการเกษตร** จากทั้งหมด 20 หมู่บ้าน เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง 1 – 10 ไร่ ร้อยละ 50 และมีที่ดินมากกว่า 10 ไร่ ร้อยละ 50 จำนวนที่ดินที่ใช้ในภาคเกษตรส่วนใหญ่มีที่ดิน 1 – 10 ไร่ ร้อยละ 56.78 ซึ่งไม่ได้เช่ามีที่ดินสำหรับการเกษตรร้อยละ 89.45 เกษตรกรปลูกข้าวร้อยละ 83.17 ทำสวน ร้อยละ 89.56 ทำไร่ร้อยละ 68.67 ด้านรายได้ทางภาคเกษตรเฉลี่ยเท่ากับ 4,091.07 บาท ต่อเดือน รายได้จากนอกภาคเกษตรเฉลี่ยเดือนละ 5,693.15 บาท และรายจ่ายของครัวเรือนเฉลี่ยเดือนละ 5,751.44 บาท **ด้านการปลูกพืช** เกษตรกรมีความเห็นว่าการปลูกพืชผักกินเองทำให้สุขภาพดีไม่ได้รับสารพิษมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.53 **ด้านการเลี้ยงสัตว์** มีความเห็นว่าการเลี้ยงสัตว์สามารถขยายกิจการให้ใหญ่โตเจริญรุ่งเรืองได้มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง มีค่า 3.13 **ด้านภาระหนี้สิน** เกษตรกรความเห็นส่วนใหญ่ว่าการมีภาระหนี้สินเกิดจากค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง มีค่า 3.47 และ แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี พบว่า **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับภาวะผู้นำ** ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องผู้นำทำให้เกิดทักษะเกี่ยวกับผู้นำ มีค่าเฉลี่ยอยู่ระดับมากมีค่า 3.62 **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย** พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือควรมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาผู้นำให้กับผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.84 **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์** พบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการทำเกษตรอินทรีย์ควรเริ่มจากการมีความรู้ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.54 **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรวิริยะบารมี** พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการลงเยี่ยมแปลงเกษตรของเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีทำให้เกิดกำลังใจในการทำการเกษตรของสมาชิก มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.71 **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะชุมชน** พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี สามารถส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนได้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีค่า 3.61

2. สร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี

การสร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการระหว่างวันที่ เมษายน – พฤษภาคม 2559 ใช้เวลา 2 เดือนโดยเป็นแบบสอบถามเพื่อหาความเหมาะสมในการสร้างหลักสูตรจากเกษตรกรและแบบประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของหลักสูตรฝึกอบรมโดยผู้เชี่ยวชาญดังนี้

จากการสำรวจ แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี จากเกษตรกร พบว่า **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับภาวะผู้นำ** ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องผู้นำทำให้เกิดทักษะเกี่ยวกับผู้นำ มีค่าเฉลี่ยอยู่ระดับมากมีค่า 3.62 **ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย** พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือควรมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาผู้นำให้กับผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน

ระดับมากมีค่า 3.84 ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ พบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการทำเกษตรอินทรีย์ควรเริ่มจากการมีความรู้ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.54 ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรวิริยะบารมีพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุดคือการลงเยี่ยมแปลงเกษตรกรของเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีทำให้เกิดกำลังใจในการทำเกษตรของสมาชิก มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากมีค่า 3.71 ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนพบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี สามารถส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนได้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีค่า 3.61 ส่วนความคิดเห็นด้านอื่น ๆ พบว่าพบว่า อยากให้หลักสูตรมีการปรับใช้อย่างจริงจังในตำบลหนองจิก อยากให้มีการนำเอาพลังงานแสงอาทิตย์มาประยุกต์ใช้ในครัวเรือน และอยากให้มีการสนับสนุนการใช้ปุ๋ยชีวภาพเพิ่มมากขึ้น

ประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องโดยผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งพบว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของโครงสร้างหลักสูตรโดยรวมและรายข้อทุกข้ออยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.84$ $SD. = 0.47$) ผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความสอดคล้องของหลักสูตรโดยรวมและรายข้อทุกข้อมีความสอดคล้องกัน ($IOC = 0.83$) โดยมีการพัฒนาทั้งหมด 5 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับภาวะผู้นำ 2) ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่าย 3) ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ 4) ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับเกษตรวิริยะบารมี 5) ด้านความรู้และทักษะเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะชุมชน

3. การทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี

การทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการระหว่างเดือน มิถุนายน – ตุลาคม 2559 ใช้เวลา 5 เดือนกระบวนการกระบวนการวิจัยกึ่งทดลองกับสมาชิกผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี 30 คน โดยใช้เอกสาร 3 ชุดคือ 1) หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 2) ชุดกิจกรรมและสาระความรู้ 3) คู่มือวิทยากรโดยสรุปผลการทดลอง ดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีมีคะแนนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำ สมาชิกเครือข่ายผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี มีคะแนนความรู้เกี่ยวกับเรื่องผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนหลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้น จำนวน 19 ข้อ แต่ไม่แตกต่างกัน จำนวน 11 ข้อ

ด้านเจตคติ ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีมีเจตคติต่อการทำเกษตรวิริยะบารมีเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนโดยรวม หลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้น ($p\text{-value} < 0.05$)

ด้านการพฤติกรรม ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีมีพฤติกรรมและทักษะการทำเกษตรเครือข่ายวิริยะบารมีเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน โดยรวมหลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้นจากก่อนฝึกอบรม ($p\text{-value} < 0.05$)

กล่าวโดยสรุป ผลการทดลองใช้หลักสูตรพัฒนาผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี เพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชนตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีผลทำให้ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมี มีความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และพฤติกรรมเกี่ยวกับการทำการเกษตรเพิ่มมากกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

1. ศึกษาสถานการณ์และสภาพปัญหาจากการทำการเกษตรในตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ในพื้นที่ชุมชนมีการปลูกพืชผักกินเอง มีการการเลี้ยง และมีภาระหนี้สินซึ่งเกิดจากค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สอดคล้องกับ แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

2. สร้างหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี

หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยรวมและรายข้อ ทุกข้ออยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับ ผลงานวิจัยของ บุญชม ศรีสะอาด (2533:104-106) ได้ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ ในส่วนของการพัฒนารูปแบบนั้น ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับขั้นในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัยจุดบกพร่องในการทำวิทยานิพนธ์แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่สอง คือ การนำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบและประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สมาน อัสวภูมิ (2537:66) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการบริหารการประถมศึกษาในระดับจังหวัด โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบ 2) การสร้างรูปแบบขั้นต้น 3) การประมวลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับรูปแบบ และ 4) การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์

3. การทดลองใช้หลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี

ขั้นตอนการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมและการประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นการนำหลักสูตรฝึกอบรมที่ได้รับการตรวจสอบและปรับปรุงแล้ว ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างในสถานการณ์จริง โดยใช้กระบวนการวิจัยกึ่งทดลองเพื่อประเมินหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อนำข้อมูลจากการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมไปปรับปรุงหลักสูตรให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (อวยชัย วัฒนา, 2554: 161)

การที่ผลการวิจัยปรากฏเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการสร้างและพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมต้องประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญดังนี้ 1) การวิเคราะห์งานที่ต้องการเรียนรู้เป็นภารกิจสำคัญของการสร้างหลักสูตรผลการวิเคราะห์งานจะบอกกรอบแนวคิดของหลักสูตรว่าเนื้อหาที่จำเป็น และความเหมาะสมกับความต้องการฝึกอบรมคืออะไร เนื้อหาของหลักสูตรประกอบด้วยสิ่งใด ผู้สร้างหลักสูตรจะต้องเริ่มด้วยการประเมินความต้องการฝึกอบรม (อวยชัย วัฒนา, 2554: 161) ด้วยการนำข้อมูลความจำเป็นในการฝึกอบรมมาศึกษาสภาพการทำงานของกลุ่มผู้อบรม สอบถาม สัมภาษณ์หรือจัดเวที แล้ววิเคราะห์ความจำเป็น 3 ประเด็น คือ ปัญหาที่ต้องการให้มีการฝึกอบรมคืออะไร สาเหตุของปัญหาสามารถแก้ไขได้ด้วยการฝึกอบรมหรือไม่ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่องานและหน่วยงานเป็นอย่างไร 2) การเลือกรูปแบบการฝึกอบรม รูปแบบการฝึกอบรมที่ได้ประโยชน์ต่อเป้าหมายของโครงการฝึกอบรมต้องตรงกับจุดประสงค์ที่จำเป็นของการฝึกอบรม ตรงกับลักษณะและงานของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ให้ความมั่นใจแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมว่า เมื่อผ่านการฝึกอบรมแล้ว สามารถเรียนรู้และนำไปใช้ได้จริง ซึ่งอาจจะเน้นวิชาการ เน้นประสบการณ์ เน้นการแก้ปัญหา เน้นสมรรถนะ เน้นเทคโนโลยี หรือเน้นการวิจัย โดยมีหลักการ คือ รูปแบบการฝึกอบรมต้องสอดคล้องหรือตรงกับความต้องการของหน่วยงาน สามารถแก้ปัญหการทำงานได้ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ต้องเป็นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม การเลือกกิจกรรมการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นต้องจูงใจ สร้างเสริมการเรียนรู้ ความคิดและการแสดงออกที่สามารถช่วยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ใหม่ในระดับที่สามารถให้ความกระจ่างชัดให้กับผู้อบรม สื่อการเรียนการสอนจะต้องเหมาะสม ทั้งนี้รวมถึงสถานที่ศึกษาดูงานที่ต้องกำหนดให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และการประเมินผลการเรียนรู้ต้องประเมินทั้ง 2 ระยะ คือ ประเมินก่อนฝึกอบรม และหลังการฝึกอบรม (เสถียร แป้นเหลือ, 2550: 74)

3.1 ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีมีคะแนนความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ เพื่อการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี อยู่ในระดับสูงและความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ เพื่อการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี หลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้น ($p\text{-value} < .05$) สอดคล้องกับข้อค้นพบของภาชิต ชนะบุญ (2543:152) ิจิรัตน์ สุภาพ (2548: 165); คอร์เนล (Cornell, 2007: Abstract); วรวิจิ จิรสุนทรธรรม (2553: 163-165) และ ศรีสุดา มานะ (2547: 143) ซึ่งพบว่า หลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมแล้ว ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

การที่ผลการวิจัยปรากฏเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการฝึกอบรมเป็นกระบวนการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะหรือความชำนาญ (Rothwell, 1996: 26) เกิดประสบการณ์ที่เหมาะสมกับภาระงานที่ได้รับ (ยุวดี ฤาชา, 2549: 72) อันจะส่งผลให้บุคลากรแต่

ละคนมีความสามารถเฉพาะตัวสูงขึ้น มีประสิทธิภาพในการทำงานส่งผลให้งานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น (Silberman, 1998: 1)

3.2 เจตคติต่อการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี โดยรวมหลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้น ($p\text{-value} < 0.05$) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วัชรกร เพื่อนโชติ (2549: บทคัดย่อ); เกษม จันทร์แก้ว และคณะ (2549: บทคัดย่อ); วรุฒิ จิรสุนทรธรรม (2553: 163-165); โวลค์และชีค (Volk and Cheak, 2003); เฮนสัน (Henson, 2004); แคทเธอริน (Katherine, 2005) และ คอร์เนล (Cornell, 2007: Abstract) อวยชัย วัฒนา (2554: 166) ซึ่งพบว่า ประชาชนมีเจตคติและความตระหนักต่อการพัฒนาผู้นำเครือข่ายหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การที่ผลออกมาเช่นนี้เนื่องมาจากก่อนการฝึกอบรมที่เน้นให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้และความเข้าใจอย่างแท้จริงในเรื่องการทำการเกษตรกรวิริยะบารมีรวมถึงการการตระหนักถึงที่มาของปัญหาก่อให้เกิดเจตคติ ความตระหนักที่ดีต่อการปฏิบัติงาน (ชัยยงค์ พรหมวงศ์, 2557:7)

3.3 พฤติกรรมการทำการเกษตรแบบเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน โดยรวมหลังการฝึกอบรมเพิ่มขึ้นจากก่อนฝึกอบรม ($p\text{-value} < 0.001$) สอดคล้องกับผลการวิจัยของสิทธิพล กลางแม (2546: 155); คอร์เนล (Cornell, 2007: Abstract); โวลค์และชีค (Volk and Cheak, 2003) เกษม จันทร์แก้ว และคณะ (2549: 101) ธีรรัตน์ สุภาพ (2548: 137) และ วรุฒิ จิรสุนทรธรรม (2553: 163-165) ซึ่งพบว่า ผู้นำเกษตรกรมีพฤติกรรมการทำการเกษตรแบบเครือข่ายเกษตรกรวิริยะบารมีเพื่อส่งเสริมสุขภาวะชุมชน สูงกว่าก่อนการฝึกอบรม ($p\text{-value} < .001$)

การที่ผลการวิจัยปรากฏเช่นนี้ อาจเนื่องมาจากการพัฒนาหลักสูตรผู้นำการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรวิริยะบารมี ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เน้นการพัฒนาทักษะและพฤติกรรม โดยจัดให้มีวิธีที่เหมาะสมกับการพัฒนาทักษะ เช่น การสาธิต การสอนการปฏิบัติงานและการพัฒนาทักษะการปฏิบัติงาน การสอนงาน การให้ความรู้ใหม่ในการปฏิบัติงาน การปรับพฤติกรรมในการทำงานและการเรียนรู้ในวิชาที่มีลักษณะ เฉพาะการศึกษากรณีทักษะในการค้นหาสาเหตุและการแก้ปัญหา การตัดสินใจและทักษะในการฟังการให้ทำโครงการ ทักษะในการผสมผสานความรู้เพื่อแก้ปัญหา การบริหารโครงการและความคิดสร้างสรรค์และการสร้างสถานการณ์จำลอง การวางแผน การจัดการและการแก้ปัญหา (วิบูลย์ บุญธโรกุล, 2552: 85-88)

6. ข้อเสนอแนะ

จากการประเมินผลการวิจัยโดยการจัดเวทีประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ผู้เชี่ยวชาญปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำองค์กรประชาสังคม และผู้นำเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้ข้อเสนอแนะดังนี้

6.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งนี้

1. เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในระหว่างการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มทักษะและความเชี่ยวชาญ อาทิ ด้านการพัฒนาบุคลิกภาพและภาวะผู้นำ การพูดในที่สาธารณะ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตร

2. ในระหว่างการจัดกิจกรรมใช้สื่อให้หลากหลายรูปแบบ เอกสารคู่มือที่ใช้ประกอบการฝึกอบรมควรคำนึงถึงความชัดเจน ขนาดตัวอักษร ภาพประกอบและการใช้ภาษาง่ายๆ เพื่อให้สอดคล้องกับผู้เข้ารับการฝึกอบรมซึ่งส่วนมาก เป็นผู้ใหญ่

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การคัดเลือกผู้ร่วมเป็นผู้นำเครือข่ายเกษตรกรรมวิริยะบารมีควรคัดเลือกผู้ที่มีความอดทน มีเวลา เนื่องจากหลักสูตรต้องอาศัยความวิริยะ ในการทำการเกษตร

2. ควรมีการเลือกใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ผลการวิจัยให้เหมาะสมกับงานวิจัย

3. ควรมีการวิจัยต่อยอดขยายผลหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาวะชุมชนผ่านผู้นำเกษตรกรรมวิริยะบารมี ให้ลึกซึ้ง โดยแยกย่อยวิจัยแต่ละด้านจากเนื้อหาสาระทั้ง 5 ด้าน เพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อผู้นำเครือข่ายเกษตรกรรมวิริยะบารมีมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

_____. โครงการศึกษาวิจัยเพื่อส่งเสริมการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านขยะมูลฝอยให้แก่ท้องถิ่น. วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.

ช่อเพชร เบ้าเงิน. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างความฉลาดทางอารมณ์ ด้านการตระหนักรู้ตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดสมุทรสาคร”. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2545.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. “การทดสอบประสิทธิภาพชุดการสอน”. เอกสารการสอนชุดวิชาเทคโนโลยี และสื่อสารการศึกษาหน่วยที่ 1-5. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2537.

ภาสิต ชนะบุญ. “การพัฒนาแบบการจัดฝึกอบรมสิ่งแวดล้อมศึกษา เรื่อง การจัดการน้ำเสียชุมชน สำหรับคณะกรรมการชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา. มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.

ธิดารัตน์ สุภาพ. “ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.

- บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, 2543.
- ประภัสสร ปรีเอี่ยม. **การถอดบทเรียนปฏิบัติงานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ สาขานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2556.
- ยุวดี ฤาชา. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการจัดการเรียนแบบที่ใช่ปัญหาเป็นหลัก. สำหรับอาจารย์พยาบาล”. **ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต**. สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- วัชรกร เผื่อนโชติ. “การพัฒนาชุดฝึกอบรม เรื่องป่ายายเลน สำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 3.” **วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2549.
- วิบูลย์ บุญยธโรกุล. **คู่มือวิทยากรและผู้จัดการฝึกอบรม**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2545.
- วรวิมล จิรสจริตธรรม. **การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำ เยาวชนในโรงเรียนอาชีวศึกษาคาทอลิก**. **วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต**. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2553.
- ศรีสุตา มานะ. “กระบวนการทางสิ่งแวดล้อมศึกษาการกำจัดขยะเทศบาลตำบลพลับพลาณา ราษฎร์ อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2547.
- สิทธิพล กลางแม. “การสร้างจิตสำนึกในการป้องกันไฟป่าด้วยกระบวนการทางสิ่งแวดล้อมศึกษากรณีศึกษา: ราษฎรกลุ่มเลี้ยงโคในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเขาภูหลวง ตำบลระเริง อำเภอน้ำวางเขียว จังหวัดนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏพระนคร, 2546.
- เสถียร แป้นเหลือ. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำสำหรับผู้นำองค์กร กิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550.
- ยุทธ ไกยวรรณ. **เทคนิคการสอนและวิธีการ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, 2550.
- อวยชัย วาทะ. **กลยุทธ์การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้านเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน จังหวัดมหาสารคาม**. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2554.
- _____. **ศิลปะการพูดเพื่อการประชาสัมพันธ์**. มหาสารคาม: ดิสรต์ก๊อปปี้, 2551.
- Cornell, Joanna A., *Creating Environmental Stewardship: Evidence from a Community-Base Adult Education Program*. **Ph.D., Dissertation**, George Mason University, 2007. AAT 3255984, ProQuest, 30/01/2551.

- Henson, Phillip William. (2004) **The Skills Training Outdoor-relation Model for Adolescents with Conduct Problem: A Synthesis for Wideness Therapy. Eco-psychology and Social Competence Training.** (Online) <http://wwwlib.umi.com/dissertations/fullcit/3114086>. Retrieved January 17, 2005.
- Lillys, Katherine. Understanding the effects of an environment-based education program on environmental attitude and awareness, social and academic lives of students five years post-program. **Dissertation.** Environmental Science: State University of New York College of environmental science and Forestry, 2005.
- Silberman, Mel. **Active Training: A Hand Book of Techniques, Designs, Case Example, and Tips.** 2nd ed. California: Jossey-Base Pfeiffer, 1998.
- Rothwell, William J. **Beyond Training and Development: State of Art-Strategies for Human Performance.** New York: American Management Association, 1996.